

Ajamäärangut täpsustavad keelendid

Sirje Mäearu

Eesti Keele Instituudi vanemkeelekorraldaja

Toimumisaega märkivate ajaväljendite puhul võidakse tahta rõhutada seda, et lausega väljendatud tegevus ei tohi toimuda märgitud ajahetkest või sündmusest hiljem (kuid võib toimuda varem) või varem (kuid võib toimuda hiljem). Selliseks täpsustamiseks kasutatakse enamasti määrsõnade *hilja* ja *vara* keskvõrdevormist lähtuvaid tuletisi *hiljemalt*, *varemalt* või ülivõrdevorme *kõige hiljem*, *kõige varem*. Kasutusel on ka muid variante, millest lähemalt allpool.

Hiljemalt ja varemalt

Kõige levinum on sellises täpsustusfunktsioonis *lt*-määrsõna *hiljemalt*, selle antonüümset paarilist *varemalt* on näha tunduvalt vähem. Ilmselt on *varemalt* käibele tulnudki oma vastandsõna eeskujul. Seda, et kasutus on uus, näitab see, et sõnaraamatud (ÕS; „Eesti keele seletav sõnaraamat”, EKSS) veel sõna *varemalt* tähendust 'kõige varem, mitte varem kui' ei anna, fikseeritud on üksnes tähendus 'varem, varemini, enne': *Varemalt* tekkis juba üks diskussioon kolleegidega. Seda seisukohta on muide ka *varemalt* välja öeldud (EKSSi näited). Küll on Maire Raadik andnud oma raamatus „Väikesed tarbetekstid. Käsiraamat” (2011, 2. tr 2014) asjakohase näite: Teatame teile oma otsuse *varemalt ~ kõige varem* kuu aja pärast.

Mõlemad *lt*-tuletised lähtuvad määrsõna keskvõrdetüvest: *hilja* > *hiljem* : *hiljema* + *-lt* > *hiljemalt*; *vara* > *varem* : *varema* + *-lt* > *varemalt*¹.

Registripidaja teeb kande *hiljemalt* viiendal tööpäeval pärast kandeotsuse allakirjutamist.²

Töötukassa vaatab halduri avalduse läbi, kontrollib taotletava summa põhjendatust ja teeb otsuse hüvitise määramise või määramata jätmise kohta *hiljemalt* 30. päeval avalduse vastuvõtmise päevast arvates. (töötuskindlustuse seadus)

Märkus tuleb kustutada *hiljemalt* 24 tundi pärast teate vastuvõtmist.

Tšarterlendudele registreerimine lõpetatakse *hiljemalt* tund aega enne väljalendu.

Tallinna linnavalitsuse prognoosi kohaselt saab Pae karjääri ala korda *varemalt* 2011. aastal.

Tagasikutsumise võib uuesti algatada *varemalt* Riigikogu järgmisel korralisel istungjärgul. (Riigikogu kodu- ja töökorra seadus)

Ülalpidamiskohustus algab *varemalt* neli kuud enne lapse sündi ja lõpeb lapse sünnist alates kolme aasta möödudes³. (perekonnaseadus)

¹ Vt moodustuskäiku nt **Silvi Vare**. Eesti keele sõnapered. Tänapäeva eesti keele sõnavara struktuurianalüüs. II (N-Ü). Tallinn, Eesti Keele Sihtasutus, 2012.

² Keelenäited on saadud veebist. Seadustest pärinevatele näidetele on lisatud allikas.

³ ÕS on alates 1999. aasta trükist õpetanud, et *mööduma*-tegu sõna *des*-vormi *möödudes* ja *mine*-teonime alalütleva käände vormi *möödumisel* asemel on parem muu sõnastus, vt artikkel „mööduma”: Fotod saab kätte ühe tunni möödumisel v möödudes, *parem* ühe tunni pärast. Seega võiks parandada: Ülalpidamiskohustus algab varemalt neli kuud enne lapse sündi ja lõpeb *kolm aastat pärast lapse sündi*. –

Kõige hiljem ja kõige varem

Tuletiste *hiljemalt* ja *varemalt* kõrval käibivad toimumisaja täpsustajatena määrsõnade *hilja* ja *vara* liit- ehk *kõige-ülivõrde* vormid *kõige hiljem* ja *kõige varem*.

Pikaajalise laenu tagastamine algab tavaliselt kohe pärast projekti elluviimist ehk *kõige hiljem* aasta pärast laenu võtmist.

Teatab oma otsuse *kõige hiljem* aprilli viimase nädala neljapäeval.

Taotluste esitamiseks on 2012. aastal kaks tähtaega:

- 17. aprill 2012 toimingute puhul, mida alustatakse *kõige varem* 17. juunil 2012 ja *kõige hiljem* 21. detsembril 2012;
- 4. september 2012 toimingute puhul, mida alustatakse *kõige varem* 30. novembril 2012 ja *kõige hiljem* 21. detsembril 2012.

Eestlastest sekretärid, tõlkijad ja assistendid hakkavad EL-i institutsioonides tööle *kõige varem* järgmise aasta septembris.

Umbusalduse avaldamine võib tulla otsustamisele *kõige varem* ülejärgmisel päeval pärast selle algatamist, kui valitsus ei nõua kiiremat otsustamist. (Eesti Vabariigi põhiseadus)

Mitte hiljem kui ja mitte varem kui

Ülivõrdevormide *kõige hiljem* ja *kõige varem* kõrval on väga levinud eitavaliste võrdlustrindite *mitte hiljem kui* ja *mitte varem kui* kasutamine jaatavas lauses. Selliseid väljendeid (*mitte* + keskvärre + *kui*) on eesti keeles soovitatud vältida (vt nt ÕS 1999 jj: artiklid „mitte”, „hiljem”, „varem”; Uno Liivaku „Väike soovitusõnastik”, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2001). Tarindid on käibebe tulnud analoogsete vene võrdluste *не позже чем* ja *не раньше чем* eeskujul, nt *не позже чем* за 6 часов до вылета; *не позже чем* 21 марта; *не раньше чем* через 4 дня после оплаты долгов; *не раньше чем* в 2020-м году.

Eitavaliste võrdlustrindite asemele sobivad jaatavas lauses *kõige hiljem ~ hiljemalt* ja *kõige varem ~ varemalt*.

Õppelaenu tuleb eeskirja kohaselt hakata tasuma *mitte hiljem kui* 12 kuud pärast ülikooli lõpetamist → .. *kõige hiljem ~ hiljemalt* 12 kuud pärast ülikooli lõpetamist.

Riigikogu valimiste eel toimub Riigikogu täiskogu viimane korraline istung *mitte hiljem kui* valimiste päevale eelneva teise nädala neljapäeval (Riigikogu töö- ja kodukorra seadus) → Riigikogu valimiste eel peetakse Riigikogu täiskogu viimane korraline istung *kõige hiljem ~ hiljemalt* valimiste päevale eelneva teise nädala neljapäeval.

Praegu loeb lausest välja, et ülalpidamiskohustus võib alata ka hiljem kui neli kuud enne lapse sündi; kui on aga mõeldud, et ülalpidamiskohustus sellest ajast kehtibki, siis on *varemalt* ülearune.

Viisakinnitus väljastatakse ministeeriumi poolt *mitte varem kui* kaks nädalat enne reisi → Viisakinnituse väljastab ministeerium *kõige varem ~ varemalt* kaks nädalat enne reisi.

Otsuse enampakkumise tulemuste kinnitamise kohta teeb erastamise korraldaja *mitte varem kui* viis päeva ja *mitte hiljem kui* viisteist päeva pärast enampakkumise toimumist → .. teeb erastamise korraldaja *kõige varem ~ varemalt* viis päeva ja *kõige hiljem ~ hiljemalt* viisteist päeva pärast enampakkumise toimumist.

Eitava kõne korral sobib võrdlus *hiljem kui* või *varem kui*.

Energiaseadus ütleb, et hinda ei saa kehtestada *mitte varem kui* kuus kuud pärast selle avalikustamist vähemalt ühes üle-eestilises päevalehes → .. hinda ei saa kehtestada *varem kui* kuus kuud pärast selle avalikustamist ..

Olenevalt lausest saab eitava kõne asemel kasutada jaatavat kõnet ja keelendeid *kõige hiljem ~ hiljemalt, kõige varem ~ varemalt*.

→ Energiaseadus ütleb, et hinna saab kehtestada *kõige varem ~ varemalt* kuus kuud pärast selle avalikustamist ..

Vastanduse korral võiks *mitte*-tarindit möönda.

Eesti lipp heisatakse päikesetõusul, kuid *mitte hiljem kui* kell 8.00⁴ ja langetatakse päikeseloojangul, kuid *mitte hiljem kui* kell 22.00. (Eesti lipu seadus)

Uus üldkoosolek kutsutakse kokku otsustusvõimetuks osutunud üldkoosoleku toimumisest alates kolme nädala jooksul, ent *mitte varem kui* nädala pärast ~ .. ent *mitte enne* nädalat.

Põhiseaduse muutmise seaduse kuulutab välja Vabariigi President ja see jõustub seaduses eneses määratud tähtajal, kuid *mitte varem kui* kolm kuud pärast väljakuulutamist (Eesti Vabariigi põhiseadus) ~ .. kuid *mitte enne* kolme kuud pärast väljakuulutamist ~ .. kuid *mitte enne* kolme kuud alates väljakuulutamisest.

Vrd vastandust ilma eitussõnata *mitte*.

Kindlustusandja on kohustatud kõik vajalikud toimingud tegema mõistliku aja jooksul, kuid *kõige hiljem* 30. kalendripäeval kindlustusjuhtumist teatamisest arvates. (liikluskindlustuse seadus, redaktsioon jõustub 01.10.2014)

Kõige hiljemalt ja kõige varemalt

Toimumisaja täpsustajana on näha ka *lt*-määrsõnade *hiljemalt* ja *varemalt* liitülivõrde vorme *kõige hiljemalt* ja *kõige varemalt*. Sellisel moel kokkupandud väljendid on liiased: *kõige + hiljemalt* 'kõige hiljem' ja *kõige + varemalt* 'kõige varem' tähendavad vastavalt 'kõige kõige hiljem' ja 'kõige kõige varem'. Nende asemel oleksid sobivamad *hiljemalt ~ kõige hiljem* ja *varemalt ~ kõige varem*.

⁴ Siia tuleks lisada koma.

Lepingu järgi võivad nad saabuda *kõige hiljemalt* kolme kuu pärast → .. *hiljemalt* ~ *kõige hiljem* kolme kuu pärast.

Seaduse kohaselt saavad kohalikud omavalitsused kooli sulgemise või reorganiseerimise otsuse langetada *kõige hiljemalt* → .. *hiljemalt* ~ *kõige hiljem* viis kuud enne uue kooliaasta algust.

Projekt valmib *kõige hiljemalt* → .. *hiljemalt* ~ *kõige hiljem* 2014. aasta lõpuks.

Uutel õppekavadel põhinevaid riigieksameid saaks praeguste plaanide kohaselt teha *kõige varemalt* → .. *varemalt* ~ *kõige varem* 2013/2014. õppeaastal.

Esimesed eeltarnijad edastavad määrdeainetootjatele registreerimisnumbrid *kõige varemalt* → .. *kõige varem* ~ *varemalt* 2010. aasta detsembris.

Hilisemalt ja varasemalt

Tähenduses 'kõige hiljem' ja 'kõige varem' on levima hakanud ka *hilisemalt* (ja *kõige hilisemalt*) ning *varasemalt* (ja *kõige varasemalt*). Need on saanud omadussõnade *hiline* ja *varane* keskvõrde vormist *lt*-liite lisamisega: *hiline* : *hilise* > *hilisem* : *hilisema* + *-lt* > *hilisemalt*; *varane* : *varase* > *varasem* : *varasema* + *-lt* > *varasemalt*.

EKSS esitab sõna *varasemalt* kui murdesõna ja annab selle tähenduseks 'varemini' (ja *varemini* tähendab 'varem, varemalt'). ÕS 2013 õpetab, et sõna *varasemalt* asemel on parem määrsõna *varem*: {*varasemalt*} → *varem*. „Ametniku soovitusõnastik” (2014) on andnud sellele lisaks ka tuletise *hilisemalt*, soovitades olenevalt tähendusest asendada see kas keelendiga *hiljem* või *kõige hiljem*.

Ületuletiste *hilisemalt* ja *varasemalt* asemele sobivad järgmistes lausetes *hiljem* ja *varem*.

Hilisemalt → *Hiljem* laekunud andmeid ei arvestata.

Esmane juhiluba ja juhiluba tunnistatakse kehtetuks: .. 6) kui isikule on väljastatud *hilisemalt* välisriigi juhiluba (liiklusseadus) → .. kui isikule on väljastatud *hiljem* välisriigi juhiluba ..

Võlgniku kohustustest vabastamise menetluse algatamist ei takista see, kui võlgnik on *varasemalt* taotlenud võlgade ümberkujundamist ja ümberkujundamismenetlus on lõppenud (pankrotiseadus) → .. kui võlgnik on *varem* taotlenud ..

Distsiplinaarkaristust raskendav asjaolu on distsiplinaarsüüteo toimepanemise ajal kehtiv distsiplinaarkaristus *varasemalt* toimepandud distsiplinaarsüüteo eest (audiitortgevuse seadus) → .. *varem* toimepandud distsiplinaarsüüteo eest.

Toimumisaja täpsustusena tuleks (*kõige*) *varasemalt* asendada ülivõrdevormiga *kõige varem* või tuletisega *varemalt*. Samamoodi tuleks toimida vastandväljendiga (*kõige*) *hilisemalt*, millest paremad on *kõige hiljem* ja *hiljemalt*.

Palume teil oma tulekust teatada *kõige hilisemalt* → .. *kõige hiljem* ~ *hiljemalt* 5. aprillil.

Näobiomeetria on isikut tõendavates dokumentides kavas kasutusele võtta sügisel, sõrmejäljed võetakse kasutusele *kõige varasemalt* → .. *kõige varem ~ varemalt* 2009. aastal.

Hiliseimalt ja varaseimalt

Omadussõnade *hiline* ja *varane* ülivõrdevormidest *hiliseim* ja *varaseim* on *lt*-liite lisamisega saadud määrõnad *hiliseimalt* ja *varaseimalt*. Nendegi asemel oleksid paremad *kõige hiljem ~ hiljemalt* ja *kõige varem ~ varemalt*.

Varaseimalt peaks uus oksüdatsiooniseade olema käitises 2010. aasta augustis ja *hilisemalt* 2010. aasta detsembri lõpus → *Kõige varem* peaks uus oksüdatsiooniseade olema käitises 2010. aasta augustis ja *kõige hiljem* 2010. aasta detsembri lõpus.

Vähemalt

Aja täpsustajana kasutatakse ka määrämäärõna *vähemalt*. Sellega sobib laiendada näiteks kestusväljendit (küsimus *kui kaua?*), osutamaks arvsõnafraasi hulgasõna alammäära.

Pass peab kehtima *vähemalt* kolm kuud pärast riigist lahkumise kuupäeva.

.. on rahvastikuregistri andmetel elanud Tallinnas *vähemalt* kolm kuud enne lapse sündi.

.. enne lahkumist peab ta ennast registreerima pädeva riigi tööturuametis töötajana ja olema nimetatud asutuse jaoks kättesaadav *vähemalt* neli nädalat pärast töötuks jäämist.

NASA tahab jätkata toetamist veel *vähemalt* nelja aasta jooksul.

Kestusega on tegu ka järgmistes lausetes, mis sisaldavad ühendverbi *ette teatama*. Sobiv täpsustaja on *vähemalt*, mitte *hiljemalt* ega *mitte hiljem kui*.

Erakorralisest istungist teatatakse *ette vähemalt* 15 päeva.

Sellest teatatakse asjaomastele liikmesriikidele ja komisjonile *hiljemalt* → .. *vähemalt* kümme päeva *ette*.

Rimi jätab endale õiguse muuta programmi reegleid (välja arvatud isikuandmete töötlemist puudutavad sätted) ja/või tühistada programm, teatades sellest Rimi kliendiprogrammi süsteemis ja/või Rimi kauplustes *mitte hiljem kui* (10) kümme päeva *ette* → .. *vähemalt* kümme päeva *ette*.

Kui hulgasõnafraas (nagu on järgmises näites *3 tööpäeva*) laiendab kaassõnafraasi (nagu järgmises näites *enne koolituse toimumist* – kaassõna on *enne*), sobib selle kui toimumisaja täpsustuseks *hiljemalt*.

Kui loobute koolitusest, palume sellest *ette teatada vähemalt* 3 tööpäeva enne koolituse toimumist → .. *hiljemalt* kolm tööpäeva enne koolituse toimumist.

Vastavalt põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 49 lõikele 6 tuleb kooli reorganiseerimise või sulgemise otsus vastu võtta *vähemalt* kuus kuud enne uue

õppeaasta algust → Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 49 lg 6 kohaselt tuleb kooli reorganiseerimine või sulgemine otsustada *hiljemalt* kuus kuud enne uue õppeaasta algust

Taotlus peab olema esitatud *vähemalt* → .. *hiljemalt* kolm kuud enne kasutusvalduse lõppemist.

Kui on tähtis näidata, et tegevus peab jääma kahe ajapunkti vahele, kasutatakse mõlemat täpsustust.

Valimisliit esitatakse valla või linna valimiskomisjonile registreerimiseks *varemalt* 60. päeval ja *hiljemalt* 45. päeval enne valimispäeva.

Vabariigi Presidendi korraline valimine toimub *varemalt* 60 ja *hiljemalt* 10 päeva enne Vabariigi Presidendi ametiaja lõppemist. (Vabariigi Presidendi valimise seadus)

Optimistliku prognoosi järgi peaks erastamine lõpule jõudma *kõige varem* järgmise aasta suveks, *kõige hiljem* aga 2000. aasta lõpuks.

See tähendab, et rakenduslikud muutused toimuvad *kõige varem* 24.06.2009 ja *kõige hiljem* 24.06.2013.

Mitte hiljem kui neli kuud ning *mitte varem kui* kuus kuud enne alguspäeva → *Kõige hiljem* ~ *Hiljemalt* neli kuud ning *kõige varem* ~ *varemalt* kuus kuud enne alguspäeva avaldab fondi juhatus teate fondi lõpetamise kohta.

Täpsustused võiksid olla üht tüüpi, nt *kõige varem* ja *kõige hiljem* (*mitte kõige varem ja hiljemalt*). Vastandus pole järgmistes lausetes vajalik.

Ajutised tollimaksud kehtestatakse *kõige varem* 60 päeva pärast menetluse algatamist, ent *hiljemalt* üheksa kuud pärast menetluse algatamist → Ajutised tollimaksud kehtestatakse *kõige varem* 60 päeva ~ kaks kuud ja *kõige hiljem* üheksa kuud pärast menetluse algatamist.

Piirkond peab valima kandidaadi *mitte varem kui* 36 kuud, kuid *hiljemalt* 24 kuud enne ametisse asumist → Piirkond peab valima kandidaadi *varemalt* 36 kuud ja *hiljemalt* 24 kuud enne kandidaadi ametisse asumist.

Õiguskeele järgmises numbris tuleb lähemalt juttu ajamäärangutest, mida *hiljemalt* ~ *kõige hiljem*, *varemalt* ~ *kõige varem* täpsustavad, nt 1. oktoobriks 2014, järgmisel neljapäeval kell 12, viis päeva enne jõustumist, kolme kuu pärast alates väljakuulutamisest.